

Мазур Микола Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду

Принцип правової визначеності та зміни судової практики¹

The principle of legal certainty and changes in judicial practice

Принцип правової визначеності є фундаментальною складовою верховенства права і означає, що закони та правові акти повинні бути ясними, передбачуваними та доступними для розуміння громадян. Цей принцип добре розвинений у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який послідовно вказує на значущу роль судової практики для забезпечення передбачуваності закону.

Наприклад, у справі «Олександр Волков проти України» ЄСПЛ визнав, що «при оцінці чіткості» положення закону, який визначає підстави дисциплінарної відповідальності, «має існувати розумний підхід, оскільки загальне формулювання *actus reus* таких правопорушень є питанням об'єктивної необхідності. У протилежному випадку законодавчий акт не буде всебічно охоплювати питання та вимагатиме постійного перегляду та внесення змін, щоб відповідати новим обставинам, що виникають у практиці. У цьому відношенні Суд нагадує, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (див. рішення у справі *Goodwin v. the United Kingdom*, п. 33). Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його розуміння (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Gorzelik and Others v. Poland*, п. 65...)»².

У справі «Вєренцов проти України» ЄСПЛ зауважив, що «як би чітко не було положення сформульоване, у будь-якій галузі права, включно з кримінальним правом, існуватиме неминучий елемент судового тлумачення. Завжди існуватиме потреба у роз'ясненні нечітких норм або тих, що потребують пристосування до обставин, що змінюються. З другого боку, хоча визначеність є вкрай необхідною, вона може спричинити надмірну жорсткість, а закон повинен бути здатним встигати за обставинами, що

¹ У цій публікації я зачіпаю деякі актуальні проблеми тлумачення та застосування норм права Верховним Судом. Будучи суддею цього суду, я не мав на меті поставити під сумнів законність його рішень. Навпаки я з великою повагою ставлюся до своїх колег та їхнього права мати інший погляд на відповідні питання. Це нормальний для демократичного суспільства шлях формування правових доктрин і судової практики. Тому єдиною моєю метою, коли я говоритиму про ті чи інші спірні питання в судовій практиці, є започаткування чи підтримання аргументованої та цивілізованої наукової дискусії з важливих питань, які, на мою думку, потребують вирішення (сподіваючись на те, що колись це буде зроблено).

² Олександр Волков проти України, рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 р., заява № 21722/11, пп. 178–179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947

змінюються. Відповідно багато законів неминуче сформульовані у термінах, що тією чи іншою мірою є нечіткими, та тлумачення й застосування яких є питанням практики... Функція здійснення правосуддя, закріплена за судами, полягає саме у подоланні сумнівів щодо тлумачення, що залишаються...»³.

Дійсно, навіть не заглиблюючись у давню дискусію стосовно того, що чи створює судова влада через свої рішення норми права, не можна не помітити, що практика Верховного Суду в деяких питаннях має вирішальне значення при визначенні того, як необхідно діяти в тій чи іншій ситуації.

Наведу приклади з нещодавньої практики Великої Палати Верховного Суду.

Відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі», істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім «збільшення ціни за одиницю товару до 10 % пропорційно збільшенню ціни такого товару на ринку у разі коливання ціни такого товару на ринку за умови, що така зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі про закупівлю, — не частіше ніж один раз на 90 днів з моменту підписання договору про закупівлю/внесення змін до такого договору щодо збільшення ціни за одиницю товару. Обмеження щодо строків зміни ціни за одиницю товару не застосовується у випадках зміни умов договору про закупівлю бензину та дизельного пального, природного газу та електричної енергії». Однак на практиці результат тлумачення цієї норми різними суб'єктами був протилежним:

1) одні вважали, що в разі коливання ціни товару на ринку сторони договору про закупівлю можуть неодноразово, але не частіше одного разу на 90 днів (крім передбачених цим пунктом винятків), домовлятися про збільшення ціни до 10 % кожного разу, тобто загальне збільшення ціни після кількох таких змін може перевищувати 10 %;

2) на думку інших, скільки б разів під час дії договору про закупівлю сторони не змінювали ціну товару в бік збільшення (наприклад, кожні 90 днів на 1, 2, 3 і т. д. відсотка), проте загальне збільшення такої ціни не повинно перевищувати 10 % від ціни, визначеної при укладенні договору.

За результатами розгляду справи Велика Палата дійшла висновку, що правильним є другий варіант. І хоча я разом із деякими іншими суддями мали окрему думку щодо такого тлумачення, маю наголосити, що саме висновок, сформульований у постанові Суду стане загальним правилом, застосовним до подібних правовідносин у майбутньому⁴.

Інший приклад — ст. 437 Кримінального кодексу України (далі — КК України), яка передбачає кримінальну відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, не містить жодних вказівок щодо суб'єкта цього злочину, зокрема, чи є він загальним або спеціальним. У зв'язку з цим з 2015 р. по 2023 рік склалася суперечлива судова практика судів першої та апеляційної інстанцій з цього

³ Веренцов проти України, рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2013 р., заява № 20372/11, п. 65. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945

⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 січня 2024 р. у справі № 922/2321/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670838>; Окрема думка Шевцової Н. В., Булейко О. Л., Кривенди О. В., Мазура М. В., Пількова К. М. до постанови Великої Палати Верховного Суду від 24 січня 2024 р. у справі № 922/2321/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116840281>

питання — із 36 проаналізованих мною вироків за ст. 437 КК України за цей період 31 були обвинувальними (переважно вони не стосувалися осіб, які займали високе військове, державне чи суспільне становище, тобто суди виходили з того, що суб'єкт злочину є загальним) і лише 5 були виправдувальними (зокрема з посиланням на відсутність ознак спеціального суб'єкта). Проте крапку в цьому питанні поставила Велика Палата Верховного Суду, яка в постанові від 28 лютого 2024 р. зробила висновок, що злочин агресії за своїм характером є лідерським, а тому суб'єкт цього кримінального правопорушення є спеціальним⁵. Отже, відтепер суди мають визначати суб'єкта названого злочину відповідно до критеріїв, наведених у постанові Великої Палати.

На противагу наведеним прикладам тривала відсутність єдиної судової практики щодо певного питання може стати індикатором «неякісного» законодавства. Скажімо, у справі «Фонд «Батьківська турбота» проти України» ЄСПЛ звернув увагу на існування в Україні суперечливої судової практики щодо статусу майна колишніх профспілок, що контролювалися колишнім Радянським Союзом і розташовувалися на території Української РСР (і ця суперечливість не була подолана). На думку ЄСПЛ, ця ситуація виникла внаслідок відсутності в Україні закону, який би регулював правовий статус такого майна, у зв'язку з чим у цього Суду виникли «серйозні сумніви щодо того, чи відповідало оскаржуване втручання вимогам законності відповідно до Конвенції [про захист прав людини і основоположних свобод]»⁶.

При цьому просте встановлення суперечностей у судовій практиці саме по собі не може слугувати достатньою підставою для висновку про порушення вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), адже «виявлені в судовій практиці протиріччя, як правило, необхідно врегульовувати шляхом встановлення тлумачення, якого слід дотримуватися, та уніфікації прецедентного права за допомогою інститутів, наділених відповідними повноваженнями». Тому ЄСПЛ роз'яснив критерії, якими він керується при розгляді таких скарг: «слід встановити, чи існували «глибокі та тривалі суперечності» у практиці верховного судового органу; чи передбачає законодавство держави-відповідача механізм подолання цих суперечностей; чи було застосовано цей механізм, і якщо так, то якими були наслідки його застосування»⁷.

Наведене дає можливість зробити досить очевидний висновок — застосування закону, навіть якщо його формулювання залишають простір для різного тлумачення, як правило, вважатиметься передбачуваним, коли існує стабільна («усталена») судова практика або висновок Верховного Суду з відповідного питання.

Цей висновок, однак, не означає, що усталеною судовою практикою, яка сформувалася *contra legem*, можна виправдати порушення закону, особливо, коли мова йде про кримінальну відповідальність (скажімо, у контексті принципу «ніякого покарання без закону» ЄСПЛ зауважує, що «положення кримінального закону повинні тлумачитися суворо <...>

⁵ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 р. у справі № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>

⁶ Фонд «Батьківська турбота» проти України, рішення Європейського суду з прав людини від 9 жовтня 2018 р., заява № 5876/15, п. 57. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191964>

⁷ The European Court of Human Rights, *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey*, 20 October 2011, no. 13279/05, §§ 53, 67, 80. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107156>

[адже] стаття 7 [Конвенції] <...> втілює принцип *lex stricta*, згідно з яким кримінальний закон не повинен розширено тлумачитися на шкоду обвинуваченому до ступеня, що дорівнює аналогії»⁸).

Однак, якщо вірною є теза, що наявність усталеної судової практики забезпечує правову визначеність, то чи не дає це підстави також і для протилежних висновків? По-перше, чи може в принципі вважатися передбачуваним, застосування закону, формулювання якого не є достатньо чіткими самі по собі, якщо усталена відповідна судова практика ще не була сформована? По-друге, чи не означає принцип правової визначеності, що судова практика, яка набула ознак усталеної, вже ніколи не має бути змінена, оскільки це неминуче призведе до порушення цього принципу?

Відповіді на ці запитання не є простими.

Почнемо з того, що будь-яке існуюче законодавче положення колись застосовується судом вперше, тому коли особа (за відсутності судового тлумачення) вступає в певні правовідносини або вчиняє певне діяння, яке потенційно може бути кваліфіковане як правопорушення, вона повинна розумно оцінювати різні можливі варіанти тлумачення і корегувати свою поведінку з урахуванням цього. Навіть коли йдеться про кримінальну відповідальність, ЄСПЛ виходить із того, що ст. 7 Конвенції, яка закріплює принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege*, «не можна вважати заборонаю поступового роз'яснення правил кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення від справи до справи за умови, що такий розвиток відповідає суті правопорушення і є розумно передбачуваним»⁹. Тож принцип правової визначеності за відсутності усталеної судової практики на час виникнення відповідних правовідносин чи вчинення відповідних діянь буде порушено лише в разі, якщо подальше застосування цієї норми судом не буде «розумно передбачуваним».

Тут проявляється ключова риса судового тлумачення — воно за замовчуванням має ретроспективну дію в часі, адже суди, як правило, дають оцінку правомірності тих чи інших діянь та правовідносин *post factum*, застосовуючи норми закону до подій, які вже відбулися. Ця ретроспективна дія судового тлумачення майже не помітна, якщо суд застосовує підхід, який вже існував у судовій практиці на час виникнення відповідних правовідносин, але вона стає більш очевидною, коли суд (особливо найвищої інстанції) надає своє тлумачення певній нормі вперше (наприклад, згаданий вище висновок Великої Палати щодо тлумачення п. 2 ч. 5 ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі» очевидно міг «заднім числом» вплинути на виконання вже укладених договорів щодо закупівлі товарів і послуг) або коли виникає потреба в зміні усталеної судової практики (адже учасники правовідносин керувалися існуючою судовою практикою, яка в подальшому визнається «неправильною»).

Насправді в деяких ситуаціях згадана ретроспективність судового тлумачення може мати досить серйозні негативні наслідки (як передбачувані, так і непередбачувані). Розглянемо для наочності два практичні приклади.

⁸ The European Court of Human Rights, *Pantaloni v. Croatia*, 19 November 2020, no. 2953/14, § 46. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206160>

⁹ The European Court of Human Rights, *Jorgic v. Germany*, 12 July 2007, no. 74613/01, § 101. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81608>

Законом України від 21 листопада 2015 р. № 838-VIII (який став відомий широкому загалу під неофіційною назвою «Закон Савченко») було внесено зміни до ч. 5 ст. 72 КК України, які передбачали можливість зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. Але Законом України від 18 травня 2017 р. № 2046-VIII, який набрав чинності 21 червня 2017 р., названа норма КК України знову зазнала змін, відповідно до яких таке зарахування здійснювалося з розрахунку день за день.

На початку березня 2018 р. з різницею в кілька днів дві різні колегії Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ухвалили протилежні за змістом рішення щодо застосування цієї норми (у справі № 759/19973/15-к колегія суддів вважала, що оскільки мова йде про наслідки застосування процесуального запобіжного заходу, то після 21 червня 2017 р. відповідно до принципу прямої дії закону в часі мала застосовуватися ч. 5 ст. 72 КК України в новій редакції¹⁰, однак у справі № 440/853/17 інша колегія вважала, що якщо злочин вчинено до 21 червня 2017 р., то і ч. 5 ст. 72 КК України повинна застосовуватися в редакції так званого «Закону Савченко» навіть, якщо особа трималася під вартою після цієї дати¹¹. Коли ця суперечність у судовій практиці була виявлена, зазначене питання було розглянуто спочатку об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду (6 червня 2018 року), яка пристала на першу позицію¹², а потім Великою Палатою Верховного Суду (29 серпня 2018 року), яка дійшла іншого висновку, вважаючи правильною другу позицію¹³.

Здавалося б, що це негативний приклад, адже практика Верховного Суду з одного питання кілька разів змінювалася протягом пів року, але насправді я оцінюю цей приклад радше як позитивний, оскільки на етапі формування практики по складним правовим проблемам певні коливання неминучі, тим не менше Суд спромігся протягом досить короткого строку виробити єдину позицію і завдяки такій оперативності можливої негативний вплив цих коливань на практику нижчих судів був мінімізований.

Невдовзі після ухвалення рішення Великою Палатою я опублікував такий допис у соціальних мережах: «Хоча особисто я займав іншу позицію з цього питання, яка була викладена в постанові об'єднаної палати та окремії співпадаючій думці до неї, з повагою ставлюся до рішення колег з Великої Палати. Тож у подальшому будемо керуватися саме цією позицією <...> Для мене необхідність дотримуватися позиції ВП ВС, навіть якщо я особисто мав іншу точку зору, обумовлена не просто формальною вимогою закону, але є вимогою принципу верховенства права, складовою частиною якого є принцип правової визначеності та передбачуваності застосування закону»¹⁴.

¹⁰ Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2018 р. у справі № 759/19973/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72670495>

¹¹ Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 березня 2018 р. у справі № 440/853/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72756999>. Окрема думка судді Бущенко А. П. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72756986>

¹² Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 червня 2018 р. у справі № 180/746/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630454>. Співпадаюча окрема думка судді Мазура М. В. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74630387>

¹³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 серпня 2018 р. у справі № 663/537/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207318>

¹⁴ Мазур Микола. Щодо рішення Великої Палати Верховного Суду про застосування так званого «Закону Савченко». Facebook. 5 вересня 2018 р. URL: <https://perma.cc/A85P-4W84>

На противагу цьому можна навести інший приклад, коли спочатку Верховний Суд України у 2017 р.¹⁵, а потім і Велика Палата Верховного Суду у 2019 р.¹⁶ зробили дуже прогресивний висновок щодо застосування ст. 290 Кримінального процесуального кодексу України, який, з одного боку, вирішив виключну правову проблему, що стосувалася права сторони захисту на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, але, з другого боку, мав серйозні негативні наслідки для кримінальних проваджень, судовий розгляд яких ще тривав.

Опускаючи зайві для цілей даної публікації деталі, Верховний Суд України та Велика Палата Верховного Суду зробили категоричні висновки про недопустимість результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо на стадії завершення досудового розслідування стороні захисту не були відкриті ухвала слідчого судді про надання дозволу на їх проведення та інші матеріали, які стали підставою для розгляду слідчим суддею цього питання. Ці висновки мали очевидний позитивний ефект для формування подальшої судової практики та на перспективу вирішили багаторічну проблему із незабезпеченням стороні захисту можливості ознайомитися з названими матеріалами (з посиланням на те, що вони мають гриф секретності). Однак інший наслідок зазначених висновків, які були сформульовані в такій категоричній формі, що не передбачала жодної можливості виправити вказаний недолік (наприклад, шляхом направлення кримінального провадження на новий судовий розгляд із забезпеченням стороні захисту можливості ознайомлення з усіма матеріалами досудового розслідування), був пов'язаний із їх ретроспективною дією — мабуть, сотні (а можливо і тисячі) кримінальних проваджень, які на той час вже перебували в судах на розгляді та стосувалися різноманітних тяжких і особливо тяжких злочинів, зрештою завершилися постановленням виправдувальних вироків або закриттям кримінального провадження (навіть чи потерпілі від злочинів — у тих справах, де вони були, — вважали такий результат справедливим).

Останній приклад демонструє складну дилему, яка іноді стоїть перед суддями Верховного Суду (адже від їхніх рішень залежить подальший розвиток судової практики в масштабах всієї країни): як обрати між необхідністю змінити існуючу судову практику задля забезпечення розвитку права і потребою забезпечити її стабільність задля уникнення серйозних негативних наслідків для вже існуючих правовідносин?

Для себе я відповідаю на це запитання таким чином.

Суддя Верховного Суду більш вільний у відстоюванні своєї особистої точки зору (звичайно, проявляючи певну гнучкість, щоб, наскільки це можливо, враховувати позицію колег) на етапі, коли практика цього Суду з певного питання ще формується — на цій стадії певні коливання практики є неминучими і тому потреба у формуванні найбільш правильного підходу до вирішення відповідної правової проблеми переважає над інтересом забезпечення стабільності судової практики (навіть чи було б правильним,

¹⁵ Постанова Верховного Суду України від 16 березня 2017 р. у справі № 671/463/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66203468>; Постанова Верховного Суду України від 12 жовтня 2017 р. у справі № 5-237кц(15)17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69793657>

¹⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 по справі № 751/7557/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>; Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 р. у справі № 640/6847/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>

якщо б судова практика формувалася не в силу її загального сприйняття більшістю суддів, а з огляду на те, хто з суддів першим встиг висловити свою позицію з відповідного питання — адже вона може вважатися помилковою іншими суддями; до того ж, не виключено, що навіть судді, які ухвалили перше рішення, у подальшому можуть змінити свою думку, наприклад, з огляду на нові доводи, які були висловлені пізніше в новій справі, або з урахування аргументів, наведених у подальших наукових чи професійних дискусіях тощо).

Однак коли певна судова практика набуває ознак усталеної та існує вже тривалий час, для її зміни судді вже недостатньо просто мати своє власне бачення щодо «правильного» вирішення відповідного питання — він повинен навести дуже вагомі та переконливі аргументи на користь того, що потенційний позитивний ефект від такої зміни переважає можливі негативні наслідки, які тягне порушення правової визначеності.

У будь-якому разі саме пересторога щодо можливих негативних наслідків для вже існуючих правовідносин нерідко стає для суддів вагомим аргументом на користь відмови від ідеї змінити існуючу судову практику, навіть якщо пропозиція такої зміни була обґрунтована певними і досить переконливими доводами. У цьому сенсі ретроспективна дія судового тлумачення може стати істотною перешкодою для нормального розвитку права.

Проте наведена вище дилема насправді може бути вирішена. Зокрема, ще в першій половині ХХ ст. у США було сформульовано правило «*prospective overruling*», яке передбачає можливість для суду створити новий прецедент, заявивши, що він буде застосовуватися лише до нових спорів, тоді як старі справи (зокрема й та, що перебуває на розгляді) будуть вирішуватися відповідно до попереднього прецеденту, оскільки сторони спиралися на нього, як на правило поведінки. Верховний Суд США вперше визнав застосування такого правила допустимим у 1932 році у справі *Sunburst*¹⁷.

А майже через 40 років після цього Верховний Суд США вже узагальнив свої підходи до заборони зворотної дії нового судового тлумачення: «У наших справах, які стосувалися відсутності зворотної дії в часі, ми, як правило, враховували три окремі фактори. По-перше, рішення, яке не має зворотної дії в часі, повинно встановлювати новий принцип права шляхом скасування чіткого попереднього прецеденту, на який сторони могли покладатися <...>, або шляхом вирішення питання першого враження, результат якого не був чітко передбаченим <...> [тобто шляхом вирішення правової проблеми, яка розглядалася судом вперше — М. М.]. По-друге, було підкреслено, що “ми повинні <...> зважувати переваги і недоліки в кожному конкретному випадку, беручи до уваги попередню історію відповідної норми, її мету і наслідки, а також те, чи сприятиме або гальмуватиме її дію ретроспективна дія” <...> Нарешті, ми зважили несправедливість, яку може спричинити ретроактивне застосування, оскільки “якщо рішення цього Суду може призвести до суттєвих несправедливих результатів у разі його ретроактивного застосування, у наших справах є достатньо підстав для уникнення ‘несправедливості або труднощів’ шляхом заборони його зворотної дії”»¹⁸.

¹⁷ U.S. Supreme Court, *Great Northern Ry. Co. v. Sunburst Oil & Refining Co.*, 287 U.S. 358 (1932). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/287/358/>

¹⁸ U.S. Supreme Court, *Chevron Oil and Co. v. Huson*, 404 U.S. 97 (1971). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/404/97/>

Слід наголосити, що правило «*prospective overruling*» було запозичено й іншими правовими системами, зокрема й континентальними¹⁹.

В Україні також мали місце вже непоодинокі спроби запровадити подібне правило на рівні Верховного Суду²⁰, однак, на жаль, вони не були підтримані ні об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду, ні Великою Палатою²¹.

Однак, на моє переконання, ідея впровадження правила «*prospective overruling*» у практику Верховного Суду досі залишається перспективною, а тому наукові дискусії з цього приводу мають тривати і, можливо, з часом воно буде запроваджено або самим Верховним Судом, або законодавцем.

Наостанок нагадаю, що насправді в Україні подібне правило давно і широко застосовується у конституційному судочинстві – відповідно до ст. 152 Конституції України і ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Мета цього правила так само полягає в забезпеченні необхідного балансу між збереженням правової стабільності і дотриманням вимог правової визначеності, з одного боку, і потребами відновлення конституційного правопорядку, з другого боку. Тому воно існує, незважаючи на очевидний парадокс: якщо Конституційний Суд України визнав певну норму закону такою, що не відповідає Конституції України, то хіба вона не була такою з самого початку?

¹⁹ Див., наприклад: *Steiner, Eva*, Comparing the prospective effect of judicial rulings across jurisdictions, Springer, 2015, 382 p.

²⁰ Ухвала колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 травня 2021 р. у справі № 663/267/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005607>; Ухвала колегії суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19 травня 2022 р. у справі № 522/22473/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104896140>; Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 7 березня 2023 р. у справі № 761/13685/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109646051>

²¹ Ухвала об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 червня 2021 р. у справі № 663/267/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628590>; Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 14 липня 2022 р. у справі № 522/22473/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105325148>; Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2023 р. у справі № 761/13685/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110308826>; Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А., Лобойка Л. М., Пількова К. М. до ухвали Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2023 р. у кримінальній справі № 761/13685/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110515501>